

Received / Geliş
10.11.2017

Article History
Accepted / Kabul
20.12.2017

Available Online / Yayınlanma
20.12.2017

DELİ HALİT PASHA, -WHO IS RISEN TO “FOLK HERO” STATUS FROM STRUGGLE IN WAR OF INDEPENDENCE- AND HIS ADVENTURES

KURTULUŞ SAVAŞI MÜCADELESİNDEN “HALK KAHRAMANI”
STATÜSÜNE, DELİ HALİT PAŞA

Sedat BAHADIR¹

Abstract

One of our anonymous heroes from our Independence War Halit Pasha –he was given a nickname “Crazy”- is a legendary hero according to Artvin public. Retired İmam Mehmet Akgül talked to many people who lived in war’s troublous days but he could not write what he heard from people. Therefore, these stories could come till today by only oral culture. In this study I compiled, Deli Halit Pasha’s gang fights against Russians and then Armenians in Artvin, Erzurum, Ardahan, Kars area and his defeating the enemies with his extraordinary features and using his martial intelligence will be viewed and his legendary personality which told after war time will be expressed. The important works he has done and his being extraordinary can have different versions in various areas. It is a sign of that our hero is very much loved because his name is given to new born babies, mosques and schools in Artvin and around Artvin. Even today, he is a legendary hero for old source people. In this study important themes of hero type will be viewed and evaluated through the gangs’ words who fought with Deli Halit Pasha. In our study, the extraordinary works of the gangs - which were together with Deli Halit Pasha in battles- are studied with various motives.

Key Words: Deli Halit Pasha, Hero type, Artvin, Kars, National Struggle, Persecution.

Özet

Kurtuluş Savaşımızın isimsiz kahramanlarından Deli lakaplı Halit Paşa, Artvin halkına göre efsanevi bir kahramandır. Savaşın sıkıntılı dönemleriyle ilgili olarak Emekli İmam Mehmet Akgül, olayı yaşayan, birçok kişiyle konuşmuş fakat dinlediklerini yazıya dökmemiştir. Bu sebeple anlatılanlar günümüze kadar sözlü kültürde devam etmiştir. Derlemiş olduğum, bu çalışmada Artvin, Erzurum, Ardahan ve Kars coğrafyasında, Rus ve sonrasında Ermenilerle mücadelesini çete savaşı şeklinde yapan Deli Halit Paşa’nın olağanüstü özellikleriyle birlikte askeri zekâsını kullanarak düşmanı yenmesi ve savaş sonrası anlatılan efsane kişiliği incelenmiştir. Yapmış olduğu önemli işler ve olağanüstülükler, kendisini efsanevi kahraman statüsüne yükseltmiştir. Bu nedenle Artvin ve çevresinde çok sevilmesi ve yeni doğan çocuklara, camii ve okullara Halit Paşa ismin verilmesi kahramanımızın çok sevildiğine delalettir. Bugün bile yaşlı kaynak kişilerin ağzından efsanevi bir kahraman olarak dinlemekteyiz. Bu çalışmamızda Deli Halit Paşa ile birlikte cepheden cepheye koşan çetelerin yapmış olduğu olağanüstülükler, çeşitli motifler ışığında incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Deli Halit Paşa, Kahraman Tipi, Artvin, Kars, Milli Mücadele, Zulüm.

¹ Yrd. Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, dr.sedatbahadir@hotmail.com

GİRİŞ

Kahramanların tarihin her döneminde saygı gördüğü ve hafızalara kazındığı bir gerçektir. Elbette kahramanlar iyi nitelikleriyle öne çıkar ama onların da olumlu ve olumsuz yanları olabilir. Çünkü insanlar sadece iyi ya da kötü olmazlar (Çiçekdağı 2016: 77-87). Yine de halkın gözünde hep iyi yanlarıyla bilinirler. Fakat sadece kahraman olmakla milli kahraman olmak arasında fark vardır. Milli kahraman, toplumun tümüne tesir etmiş ve yüzlerce yıl içinde unutulmaz izler bırakmış ve milletin hayatına yön vermiş kimselerdir. Toplumun bir arada yaşamasını sağlayan sosyal termaldirler. Bu nedenle Türk toplumunun her döneminde kahramanlar yetişmiştir. Toplum içinde milli kahramanlar yetiştiği takdirde bunları unutmak veya sahte kahramanlar ortaya çıkarmak, o toplumu basit bir yığın haline getirir. Bu basit yığın da başkaları tarafından güdülmeye mahkûmdur.

Milli kahramanlar yenilebilir veya yenilebilir. Yenilmiş milli kahraman tipi Kürşat'tır. O delice kahramanlık sonucu 41 kişi ölmüş; ama tükenmez bir varoluş çabasıyla koca bir devlete dehşet saçmıştır. Onların bu kahramanlığı, milletin gelecekteki zaferine senet olmuştur. Burada atını, evdeşini düşmanına verdiği halde vatan parçasını düşmana vermeyen ve Türk milletini var olmasını sağlayan Tanrıkut Mete'yi de yenmiş bir kahraman olarak hatırlatmak gerekir (Atsız 1974: 1). Buradan da milli kahramanlık payesinin yılmadan mücadele ile olacağını bilmemiz gerekir.

Yakın tarihimizde yer alan Kurtuluş Savaşı'nın milli kahramanları, hiç tereddütsüz Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir'dir diyebiliriz. Destan savaşı olan Sakarya, imha savaşı olan Dumlupınar ve Ermenilerin birçok yerde bozguna uğradığı savaş, bunun en güzel örneğidir. Bu savaşlar sadece Türkiye'de değil tüm Dünya'da önemli yankı bırakmıştır. Bu iki milli kahramanımız ile ilgili yüzlerce kitap ve makaleler yayınlanmasına rağmen çete savaşlarında hep ön sırada yer alan efsanevi kişiliği ile halkın nazarında önemli bir yeri olan Halit Paşa'nın kahramanlığı ile ilgili yazılanlar bir elin parmakları kadar azdır.

Milli mücadele döneminde oldukça önemli bir yer tutan kahramanlar ile ilgili tip ve motif çalışması yeterince yapılmamıştır. Bunun sebebi de halkbiliminde teori ve yöntem arayışlarındaki eksikliklerdir (Arslan, Köktürk 1999: 14).

Artvin halkının gönlünde yer eden ve yıllarca anlatılmış olan Halit Paşa'ya, “*halk kahramanı*” denilmektedir. Richard Dorson'un yaygın olarak kabul gören tanımına göre gerçek bir halk kahramanının özellikleri ve ortaya çıkış şartları şöyledir: “*Sürekli bir biçimde bir arada yaşayan bir insan topluluğu, mahalli ve mesleki bir karakter hakkında çeşitli anlatılar, türküler ve şiirler söylendiği zaman gerçek bir halk kahramanı yaratılmış olur*” (Çobanoğlu 1999: 29). Bu durumda 1950 doğumlu, emekli İmam Mehmet Akgül'ün çete savaşlarını bizzat gören ve yaşayan çetelerden derlemiş olduğu hikâyelere göre Halit Paşa, askeri kimliğinin yanında “*halk kahramanı*” unvanına layıktır.

DERLENEN MALZEMELER VE MOTİF İNCELEMESİ

Halit Paşa ile ilgili derlediğimiz malzemelerden birçok motif kompleksi bulmaktayız. Bunlar:

İmtihan Motifi: Kahramanlar hedefe ulaşabilmek için önüne çıkan engeller çeşitli şekillerde çıkar. Kahramanlığın en önemli basamaklarından biri bu engellerdir (Arslan 2001: 5). Kahramanlık hikâyelerinde bu engeller zor da olsa aşılır. Aşılması gereken önemli problem, askerlerin savaştan kaçmasının nasıl engelleneceğidir. Bu engeli aşmanın en önemli yolu ise kararlı olmaktan geçmektedir. Yiğit askerlere karşı baba gibi şefkatli olan Halit Paşa, aynı zamanda cepheden kaçanları da infaz edecek kadar

karalı biridir. Düşmanla savaşan askerlerine “Oğlum vatan bizimdir, kaçan haindir!...” diye haykıran yine Halit Paşa’dır.

Mehmet Akgül, savaşa katılanlardan dinlediği olayı şöyle anlatmaktadır:

“Ben Halit Paşa’ya yetişmedim. Ancak onlarla birlikte savaşanlardan çok dinledim. Görenlerin anlatımına göre, kafada kalpak sert bakışlı, heybetli, çakır gözlü, devlet için ölmeyi göze alacak kadar onurlu ve insan olana çok yakın ve çok sevecen biriymiş. Savaş hususunda hiç taviz vermemiş. Savaştan kaçanları kendi infaz edermiş. Adına namuslu adını verdiği tabancayı sağ belinde; namussuz adını verdiği tabancayı da sol belinde taşımış. Savaşmaktan kaçan asker veya çete kim varsa iki defa affedermiş. Üçüncü defa kaçan kişiyi de karşısına alıp ‘Sen ananı, bacını, namusunu kime teslim ediyorsun da savaştan kaçıyorsun?’ diyerek kendi eliyle, herkesin önünde infaz edermiş. Bu hareketinden dolayı Artvin’de çeteler içinde adı Deli Halit olarak bilinmiş. Deli Halit’in bu hareketinden dolayı halk, onu hem sever hem de ondan korkarmış.” (K 1)

Kahramanın Annesi Tipi: Halk anlatım türlerinde kahramanların annesi, olayın yapı taşında önemli bir yer alır. Türk kadını, gerçek anlamda toplumdaki etkin rolünü Türk Kurtuluş Savaşı’nda üstlenmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti’nde evine kapanmış olan Türk kadını milli birlik ve dayanışma ruhunu Kurtuluş Savaşı ile tekrar ortaya koymuştur. Annenin rolü, Lort Raglan’ın “Geleneksel Kahraman Kalıbı” adlı çalışmasında açık bir şekilde anlatılmıştır (Çobanoğlu 1996: 202-209). Her ne kadar adı “Geleneksel Kahraman Kalıbı” ise de burada verilen 22 maddelik çalışma, Türk destanlarıyla mukayese edildiğinde birçok yönden uyum içerisinde olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kendi destan ve kahramanlık konulu halk hikâyeleri ile mukayese etmemiz gerektiği elzemdir.

Halit Paşa’nın annesi ile Boğaç Han’ın annesi arasında bir fark yoktur. Her ikisi de benzer mücadele örneği vermiştir, diyebiliriz:

“Dirse Han’ın hatunu çekildi geri döndü. Dayanamadı, kırk ince kızı beraberine aldı, büyük cins ata binip oğlancığını aramaya gitti. Oğlunu bulduğunda da boz atlı Hızır bana geldi, üç kere yarımı swazladı, bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği, ananın sütü sana merhemdir dedi. Böyle deyince kırk ince kız yayıldılar, dağ çiçeği topladılar.” (Ergin 1995: 23)

Mehmet Akgül, Halit Paşa ile beraber uçuruma yuvarlanan Dokuzoğul köyünde yaşamış bir çeteden, yaralanan Paşa’nın annesinin şu sözlerine şahit olmuş:

“Artvin’e bağlı merkez köylerden biri olan ve eski adı Melo, şimdiki adı da Sarıbudak olan yerde geçici karargâh kurulmuş. Geceleri orada gizlice toplanıyorlarmış. Bir gece çatışmadan Melo’ya gelirken Halit Paşa, karanlıkta en önde yürüyor ve askerlere yol gösteriyormuş. Yolda birden ne olmuşsa yanındaki askerle grike (uçurum) düşmüş. Taşlar hep aşağı doğru yuvarlanmaya başlamış. Askerler de Paşam! Paşam! diye bağırmaya başlamışlar. Uzun bir süre aşağıdan ses gelmemiş. Sonra bir ses gelmiş. ‘Ben ölmedim merak etmeyin,’ deyince askerler uçurumdan aşağı bakmışlar ki Halit Paşa bir ağacın dalına tutunmuş ve yanındaki düşen askeri de bir eliyle tutuyor. Ama kimse yardım edememiş. Halit Paşa uçurumdan tek başına düşen askerle çıkmış. Askerler bakmışlar ki Paşa’nın sırtı kan revan içinde paramparça olmuş. Askerler hemen koluna girmiş ve karargâha götürmüşler. Sabaha kadar ateş içinde kalmış. Hastalığı gittikçe ağırlaşıyor. Kendisiyle birlikte eski adı Dokuzoğul köyünden çete de yatıyormuş. Onun anlatımında Halit Paşa, o yana bu yana dönemiyor ve rahatsızlığı gittikçe ağırlaşıyormuş. Üç gün yatmış. Dördüncü gün zayıf uzun boylu mavi gözlü bir kadın aniden karargâha gelmiş ve orada bulunan nöbetçiye ‘Nerede Halit?’ demiş. Oradakiler de yaşından Halit Paşa’nın annesi olduğunu anlamışlar. Annesi Halit Paşa’nın yanına gidip “Oğlum!” deyince, Halit Paşa da ‘Ana’ diyerek belinin üzerine

kalkmış. Annesi ‘Bakayım neyin var’ diyerek sırtını çekmiş bakmış ve demiş ki ‘Oğlum bu yarayla yatamazsın. Bir şeyin yok. İki gün daha yatarsan bütün kazandıklarını kaybedersin. Bu yarayla yatılmaz. Kalk hemen!’ demiş. Annesi bu sözleri der demez Halit Paşa hemen kalkmış ve askerlerini savaşa hazırlamış. (K 1)

Halit Paşa’nın öldürülmesi sonucu cenazesi kaldırılırken bir Türk kadını ağlayarak şöyle haykırmıştır:

“Beş evladım senin yanında şehit gitti, Askerin kıymetli paşası, kumandanı!” (Üçüncü 2012: 557)

Savaş Zekâsı: Halit Paşa savaştaki cesareti ile savaş zekâsı ile de düşmanları korkutmasını bilmiştir. Mehmet Akgül’ün dinlemiş olduğu savaş taktiği şöyledir.

“Kars tarafında bir düşmanla savaşa girmek için hazırlık yapıyoruz. Kars yakınlarında bir tepeyi mevzi tutmamız gerekiyor. Şöyle tepenin önüne, eteğine gittik ve mevzi kazımaya başladık. Halit Paşa, ‘Mevzi kazmayacaksınız tepenin etrafını şöyle bir dolaşacaksınız.’ dedi. Tepenin etrafında biz saatlerce dönüyoruz. Ama niçin dönüyoruz, bilemedik. Her dönüşümüz üç saat sürüyor. İçimizden biri ‘Paşam bize kastınız nedir?’ dedi. Paşa hiçbir şey söylemedi. Sadece ‘dönün’ diyor biz de dönüyoruz. Tam yedi defa dolaştık. Sonra da bir yeri göstererek ‘Şurada mevzileneceksiniz’ dedi. Sabaha kadar mevzide bekledik. Daha sonra Paşa soruyu soran askere, ‘Oğlum bizim sayımız az. Bizi düşman gözetliyor. Biz buradan devamlı döndüğümüzde düşman bizim her geçen saatte çoğaldığımızı zannedecek ve korkacak. Böylece sayımızı çok görecekler ve bize saldıramayacaklar,’ dedi. Ertesi gün düşmanın mevzilerden çekildiğini gördük. İşte Paşa öyle kafalı bir adamdı. 80 kişiyi yedi defa dolandırarak kalabalık gösterdi ve düşmanın çekilmesini sağladı.” (K 1)

Halit Paşa’nın savaş zekâsı sadece Doğu cephesinde değil, İzmir’in düşman işgalinde de görmekteyiz. Düşmanın Gemlik, Mudanya, Bandırma sahil şeridinden kaçmasını engellemek amacıyla çevirme görevini üstlendi. Albay Halit kumandasındaki birlikler, Gemlik’ten başlayarak Bandırma’ya kadar olan sahil şeridinde düşmana tek kaçış noktası bırakmadı. Düşmana bir tek Kemalpaşa-İzmir bandının açık kaldığını Fahrettin Paşa’dan öğrenen Mustafa Kemal Paşa, gururla gülerek, “Bu mutlaka bizim Deli Halit’in işidir.” dedi (<http://www.kimkimdir.gen.tr>).

Yorgunluk ve Şehadet: Türk toplumunda vatan toprağı, her dönemde kutsal addedilmiştir. Savaşan asker veya çete yorulduğu zaman dinlenmeyi değil, ölmeyi tercih eder. Dede Korkut ve diğer destanlarda kahramanın yorulmasından dolayı çekilmesi söz konusu değildir. Ya esir düşecektir ya da şehit olacaktır.

Mehmet Akgül, Artvin merkeze bağlı Hızarlı köyünde, o sıkıntılı dönemi bizzat yaşayan, Mehmet adında yaşlı birinden dinledikleri şöyledir:

“Karşı tarafta Rus askerleri diğer tarafta biz duruyorduk. Biz de 40 –50 kişi bir cepheyi tutmuşuz ve Halit Paşa da bize komuta ediyor. Arada Çoruh Nehri var. Biz de karşılıklı kurşun atıyoruz. Onlar bize biz onlara atıyordu. Savaş o kadar şiddetli ki biz çatışmaktan yorulmuştuk. Herkes yorgundu ama son nefesimize kadar çarpışıyorduk. Arada Çoruh Nehri olduğu için ilerleyemiyorduk. Bu durum bize sıkıntı veriyordu. Karşılıklı çarpışsak belki de şehit düşüp bu yorgunluktan tam kurtulacaktık. Ben o kadar bezdim canımdan, o kadar bitkin düştüm ki. Şöyle bir taşın üzerine çıkıp bacaklarımı taştan aşağı astım. Tüfikle de ateş ediyordum. Açıktaydım. Rahat vurulabilecek yerdeydim. Belki bana mermi gelir de şehit olurum, diye düşünüyordum. Kurşunlar yanımda vızıldıyor, sinek gibi. Ama değmiyordu. Artık kendimi hedef etmişim. Bir de baktım ki arkamdan yakama doğru bir el indi. Nasıl bir şiddetli çekiye ben sırt üstü yere düştüm. Bir de gözlerimi diktim ki başımda sert bakışlarıyla bir kabalaklı (kalpaklı) biri duruyordu. Bu Halit Paşaydı. Bana ‘Eşek oğlum ne yapmak

istiyorsun?’ dediğinde ben de ‘Komutanım şehit olmak istiyorum.’ dedim. ‘Böyle mi şehit olunur? Sen bize ihanet ediyorsun.’ dedi. Yakamdan tuttu çeke çeke, süründüre süründüre, beni تنها bir yere götürdü ve hışımla yere attı. Beni orada bıraktılar ve yine tekrar karşılıklı savaşa başladılar. Akşam, karşı taraf çekilip ateşkes olunca, Halit Paşa beni çağırıldı. ‘Oğlum derdin ne senin?’ deyince, ben de ‘Komutanım bezdim, bıktım, çoktandır ağzıma bir lokma ekmek girmemiş. Artık mecalim kalmadı.’ dedim. Çok da küçüğüm o zamanlar. Ondan sonra bana ‘Sana istirahat vereceğim, dinlen biraz. Senin hesabını da sonra vereceğim.’ dedi. Kısa bir süre istirahat yaptım ve istihattenden sonra Halit Paşa’nın yanına gittim ‘Paşam savaşmaya hazırım cezam ne ise verin.’ dedim. Bana baktı, ‘Dinlendin mi oğlum?’ dedi. Ben de ‘Evet Paşam, savaşmaya hazırım.’ Dedikten sonra bana ‘O zaman seni affediyorum. Hemen cepheye koş.’ dedi.” (K 1)

Rus Sömürgeciliği: Elizabeth Bacon, 1965 yılında Komünist idaresi altındaki Orta Asya’nın birçok yerini dolaşmış ve Esir Orta Asya adlı kitabında Türklerle ilgili birçok konuya değinmiştir:

“Orta Asya, Rus idaresine girdiğinden beri, Türkistan kültürü, birçok değişikliğe uğramıştır. Hem Çarlık, hem de Sovyet devrinde, hükümetlerin esas gayeleri bura ahalisini Ruslaştırmaktı. Sovyet politika ve ekonomik sistemi ve Sovyet Rus değerlerinin, halka zorla kabul ettirilmesiyle, bu işin hızla yapılabileceği sanılıyordu. Buna rağmen, değişikliklerin çoğu Rus olmaktan çok, endüstrileşmenin ve tekniğin icaplarından doğmuştur Modern dünyanın etkilerine açılan bütün ülkelerde, geleneksel sanatlar, kütle üretimine dayanamayarak zayıflamıştır. Dünyanın her yanında fabrika yapısı eşyalar ve kumaşlar eskilerin yerini almıştır. Yenidünyada mevki sahibi olan erkekler, Avrupalılar gibi giyinmekte, artistik zevk, sanatkarların yabancı zevkleri dikkate almasıyla değişmektedir. Sovyet sisteminin kendisi dışında, Türkistan kültüründe, özellikle Rus olan, başka pek az şey vardır. Sovyet sistemi de çoğunlukla Orta Asya’nın eski mahalli kültürüne uymuştur.” (Bacon 1979: 220).

Yukarıda da anlatıldığı gibi, her şeye rağmen Türkistanlılar geleneğini bir şekilde devam ettirmişlerdir. Sovyet liderleri, eğitim yoluyla da Türkistan’ın Ruslaşacağını düşünüyordu. Fakat okuyanların büyük çoğunluğu milli benliklerini kaybetmemiştir (Bacon 1979; 223).

Ruslara karşı yapılan Milli Bağımsızlık Savaşları sadece Anadolu’da değil Türkistan bölgesinde de uzun süre devam etmiştir. XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyılın başında daha belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Fakat zalimler ne kadar baskı yapsalar da halkın bağımsızlık ülküsünü engelleyememiştir. Milli Bağımsızlık düşünceleri günden güne artmış Taşkent isyanı, Kurbançan Dadhah isyanları, Namaz Pırımkuşlu’nun mücadelesi, Özbek halkının mücadelelerinden sadece birkaç örnektir (Akramov 2012: 1).

Orta Asya’da Türkleri kalkınma planlarıyla alt edemeyen Ruslar 1921 yıllarına kadar Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu’yu işgal etmeye çalışmışlardır. Geçmişte işgal ve sömürü zihniyetinde olan Rusların Türklere karşı başarısızlığı, Artvin Kars ve Ardahan’da bir defa daha ortaya çıkmıştır. Buna rağmen ayrılan Rus askerleri, Artvin’in doğal güzelliğinden ve bitki örtüsünün zenginliğinden bahsetmiş ve bu güzel şehirden ayrılmak istememiştir.

Mehmet Akgül milli mücadele dönemini yaşayan kahramanlarından dinlediği hikâye şöyledir:

“Rusya’da ihtilal olduğunda Ruslara çekilme emri verilir. Moskova’daki Genel Kurmay Başkanı seviyesindeki komutan, Artvin’de savaşan işgalci Rus komutanına çekilme emri veriyor. Fakat Artvin’deki komutan ‘Niçin çekiliyoruz?’ diyerek haber gönderiyor. Moskova Komutanı da kesin emir verir. ‘Bu kadar asker kaybetmenin anlamı yok. Artvin için değmez, taşahor (dağlık, yolu olmayan) bir yer, bir şey çıkmaz, vatan olsa da bir

işe yaramaz.’ der. Fakat işgalci komutanın ayrılmaya niyeti yoktur. Moskova’ya da ‘Askeri de çekilmeyelim komutanım. Burada Rusya’da olmayan iki şey gördüm ki, birinden yağa akar, birinden bal. Bunlardan biri zeytindir biri de dut. Öyle lezzetli, öyle gıda verici ki, bunları yetiştirip Rusya’ya göndeririz, Bunlar için savaşılır’ demiş. Memleket o kadar güzel. Yusufeli’ndeki zeytin ve dut ağacı için de bir süre savaşmaya devam etmişler.” (K 1)

Açlık: Mehmet Akgül Artvin kahramanlardan dinlediği “açlık ile mücadele” hikâyesini çok ilginçtir:

“Rus askerleri ayrılınca Ermeniler yurdumuza konmaya çalışmış. Bu dönemde açlık hat safhada, köylüler yok. Köylülerin hepsi mezalimden kaçmış. Eskiden kara hurma denilirdi Bu bildiğimiz hurma. Bu meyve kışın çardaklarda serilirdi. Kurutulduktan sonra yenilirdi. Halk Ermenilerin zulmünden kaçarken bunları çardakta bırakmış. Ama aradan zaman geçtiği için kara hurma çardaktaki tahtalara yapışmış. O kara hurmayı tahtalardan kasaturayla sıyırmışlar. Kimisi katlaşmış kimisi kurtlanmış kimisi sertleşmiş bir halde olan hurmaları yemeye çalışmışlar. İşte milli mücadele bu yoklukta kazanılmış.” (K 1)

Asker Sevgisi: Mehmet Akgül bu hikâyeyi de Kurtuluş Savaşı sırasında Borçka’da bulunan birinden dinlemiş:

“Borçka’nun zengin bir ağası duymuş ki Halit Paşa çete savaşını başlatmak için, Hopa’dan Borçka’ya doğru geliyor. Bir zaman sonra, Halit Paşa misafir edileceği yere gelmiş. Orada kurban kesecek ağaya şu soruyu sorar. ‘Kaç kişiyi misafir edebilirsin?’ der. Ağa da ‘Ben sadece üç kişiyi misafir edebilirim.’ der. ‘Ben üç kişi değilim. Ben otuz kişiyim. Sen bu otuz kişiyi aynı oranda misafir edeceksen olur. Yoksa rastgele sana. Onların hepsi Halit Paşa’dır. Onlar derede taşın dibinde yatarken, ben yatakta yatamam. Sonra da lanet olsun sizin bu misafirperverliğinize’ dedikten sonra gitmiş taşın dibinde askerlerle yatmış. Ağanın bu şekilde ikramını kabul etmeyen Paşa’yı asker sevmeyi mi?” (K 1)

Mehmet Akgül bu olayın farklı şekillerde anlatıldığını da duymuş. Bu hikâyenin aynı şekilde Erzurum’un Oltu ilçesinde de geçtiğini dinlemiş. Oltu’da hikâye şöyle geçmektedir:

“Yarbay Halit Bey, Ermenilerle savaş halinde iken Oltu’nun Divik köyünde Hacı Şerif Bey’in evine misafir olur. Halit Bey’e koyun kesip ikram edilmek istenir. Halit Bey, o anda hışımla ayağa kalkar ve ‘Askerlerim ne yiyor ki, ben koyun eti yiyeyim!’ der ve orayı terk eder.” (K 1)

Olağanüstülük: Mehmet Akgül, Halit Paşa’nın girdiği çatışmalarda korunma ihtiyacı olmadığını, açık hedef olduğunu ve buna rağmen kurşun değmediğini bizzat görenlerden dinlemiş. Hikâye anlatılmaktadır:

“Çeteler ona ‘Deli Halit’ derlerdi. Çok cesurdu. Düşmanı ilk kendisi görmek isterdi. Gördüğü zaman da ona bir hal olurdu. Savaşanların en önünde bulunup çarpışmak için can atardı. İşte bu yüzden, Deli Halit derdik. Tehlikeli noktayı gözünden kaçırmak istemez ve en ön safta bulunurdu. Biz onu görünce dilimiz tutulurdu. Zaten düşmanın dili de tutulurdu. Ama biz ona çok güvenirdik, askerlerle aramızda ona marşlar dizer söyledik. Bir gün yine göğüs göğse savaşıyoruz. Mevziye saklanıyoruz, bazı zaman kafamızı koruyoruz. Önümüzde Halit Paşa açık hedefte dolaşiyor. İçimizden biri ‘Paşam mevziye girin.’ dediyse de o askerlere, ‘Oğlum bana bakmayın bana önden ve yandan kurşun geçmez. Vuran olursa arkamdan vururlar.’ dedi. . Çatışmadan sonra yanımıza geldi ve elbisesini silkeledi. Gözümle gördüm. Düşman kurşunlarının hepsi yere döküldü. ” (K 1)

Kurtuluş Mücadelesinde Düşmanın Zulmü: Milli mücadele sonlarında Artvin’de düşmanın etkisi oldukça azalır. Asıl tehlikede olan yer Kars’tır. Çünkü Rusya’da devrim olduğu zaman Ruslar geri çekiliyor ama Kars’ı Ermenilere bırakıyorlar. Halit Paşa askerleri de Artvin’den Kars’a çekiyor. Fakat hepsini götüremiyor. Çünkü beraberce çete savaşı yaptığı kişilerin yorgun düştüğünü görünce yanına sadece gönüllüleri alıyor. Bu gönüllü kişiler, Artvin’in merkez ve civar köyündendir.

Mehmet Akgül, savaş döneminde Halit Paşa ile birlikte Kars’a giden gönüllülerden şu hikâyeyi dinlemiştir:

“Savaşta Ermeniler de yenilince Halit Paşa bizleri topladı. ‘Allah’ın izniyle buraları Ermenilerden temizledik. Kars tehlikede. İmdat istiyor. Benimle beraber gelmek isteyen gönüllüler gelebilir.’ deyince orada bulunan ve Ermenilere karşı çete mücadelesi veren bizler, hep bir ağızdan ‘Paşam sen nereye gidersen biz de seninle ölünceye kadar varız’ dedik. Böylece seksen kişi toplandık ve yola çıktık. Yusufeli, Olur ve Oltu yolundan Bardiz deresine geldik. Ama artık düşmanla savaşacak mecalimiz kalmamıştı. Çok uzak bir yoldu. Ondan sonra Kars’ı aşacak bir dağ yolunun kenarında bize bir istirahat verdi. Güneş de bir adam boyu batacak durumdaydı. Bize ‘İstirahat edin.’ dedi. Birine de ‘Sen nöbet bekle.’ dedi. Kendisi de kalpağını gözlerinin önüne indirdi. Hiç gözümden gitmiyor. Şöyle yaslandı taşa ellerini de kafasının arkasına koydu ve Kars’a doğru bakmaya başladı. Ben de uyumuşum. Ne kadar uyumuştum bilmiyorum O anda nöbetçi birden koşarak geldi ve bağırarak ‘Paşam! Paşam!’ dedi. Halit Paşa ayağa kalktı ve nöbetçiye ‘Ne oluyor?’ dedi. Nöbetçi de ‘Paşam karşıdan bir atlı çok süratle geliyor. Ne yapalım?’ dedi. Paşa da ‘Git onu yakala nereye gittiğini sor. Uzaktan karşıla. Bizim burda olduğumuzu bilmesin.’ dedi. Nöbetçi koşu koşu atlının önüne gitti ve atlıyı yakaladı. Asker atlıya ‘Burada ne yapıyorsunuz?’ dediğinde, atlı ‘Bu vadiden, bu güzergâhtan Halit Paşa geliyormuş onu karşılamaya, ona kılavuzluk etmeye geldim.’ demiş. Nöbetçi olayı öğrendikten sonra atlıyı bekletti ve koşu koşu geldi. Halit Paşa’ya ‘Atlı sizi karşılamaya gelmiş Paşam.’ dedi. Halit Paşa da ‘Çağırın gelsin.’ dedi. Atlı geldi. Atından indi ve elini göğsüne attı. Bir yazmaya sarılı olan nameyi Paşa’ya uzattı. Halit Paşa okudu, okudu, okudu, dişlerini sıktı, dizlerinin üzerine oturdu toprağa, yumruklarını yere vurdu, vurdu, vurdu. Biz de merak ediyoruz ne yazıyor bu nağmede. Ondan sonra çıkardı, kâtime dedi ki ‘Bu nameyi oku da bu çeteler duysun.’ dedi. Kâtip, nameyi okudu. Kâtibin okuduğu namede şunlar yazıyordu: Ben falan köyün hocasının hanımıyım. Bizim köyü Ermeni bastı. Namusumuza ve gençlerimize hiç acımadan kıydı. Eğer siz Türk askeriyse, sizin anladığınız, namusunuz şerefimiz varsa imdadımıza yetişin. Yoksa şu yazmayı başınıza sarın da nere giderseniz gidin. Name bittikten sonra Halit Paşa ‘Oğlum bir daha oku. Yüksek sesle oku!’ dedi. Kâtip, yüksek sesle okudu. Paşa ‘Oğlum bir daha oku!’ dedi. Kâtip bir daha sert sesi ile okudu. Üç defa okuttuktan sonra askerlere ve bize ‘Çetelerim yine yorgun musunuz? Yine aç mısınız? Yine susuz musunuz?’ diye sorunca bizler hep birlikte ‘Hayır paşam! Hazırız Paşam!’ dedik. Sonra atlıya dönerek ‘O köy neresi?’ dedi. Atlı da tarif etti.

Akşam namazının karanlığı çökmek üzere iken Paşa, asker ve biz çetelere emir verdi. Atlının anlattığı yere doğru gittik. Bize ‘Biriniz sağdan diğeriniz soldan gidecek. Köyün yakınlarında mevzileneneceksiniz. Sağdakiler ateş edecek. Soldakiler bekleyecek. Ermeniler zannedecek ki sadece bir gurup var ve oraya yönelecek. O grup mermisi ve canı bitene kadar ateş edecek.’ dedi. Bittikten sonra diğer grup ateş edecek. Biz yirmi kişiyle köyün başına geldik. Söylenen yere sabaha kadar, sessizce yaklaştık. İyice yerleştik. Sabah aydınlığı ile ateşe başladık. Bir tane Ermeni kalmadı; hepsini öldürdük. Sonra köyü zapt ettik. Köye bir de baktık ki, Ermeniler üç gün zulmetmiş. Her taraf kan içinde. Sadece orada bir çocuğu görmemişler. Çocuk kanlar içinde olan ölmüş annesinin memesini bulmuş ve annesinin memelerinden süt emmeye çalışıyordu. Bu çocuğu gördükten sonra moralimiz çok bozuldu. Çok daha kızdık Ermenilere. Çocuğu ben elimle aldım ve Halit Paşa’ya getirdim. Olayı da anlatırken gözümden yaş geliyordu. Ama ben

farkında değildim. Halit Paşa mendilini verince anladım. Sonra o çocuğu başka bir köye getirdik ve teslim ettik.” (K 1)

Sarıkamış Kurbançayı köyünden 1889 doğumlu Seyfal oğlu İskender Çakmak'ın anıları Mehmet Akgül'ün anlattığını destekler niteliktedir:

“1336'da (1920) Halit Paşa'nın askeri olarak Bardız'da bulundum. Künyem 9. Fırka, 17. Alya, 2. Tabur, 7. Bölük'tür. Ben bölük onbaşı idim. Henüz askere gitmemiştim. O zaman Hasankale'nin Horum köyünde oturuyorduk. Zaten oralyım ve o köy doğumluyum. Ermenilerin ellerinden kaçarak Azap'a gittim. Oradan Keçesor köyüne kaçtık. Ermeniler gerek Horum Azap'tan gerekse Keçesor da ettiklerini ettiler...

Halid Paşa'nın bilahare Baldız'a geldiğini duyunca yanına gittim ve gönüllü askere yazıldım. Onun emrinde olarak ordumuz ileri harekete geçince, uğradığımız Kumru, Kaloköy ve Kars ötesi yerlerin hemen tümünde yurttaşlarımızın cesetleriyle karşılaştık. Gümrü'ye kadar gittik, bu manzara değişmedi. Halid Paşa bu gördüğümüz manzaralar karşısında ‘Size diyeceğim şudur; Bu gördükleriniz sizin kardeşleriniz, sizin bacılarınız, sizin analarınızdır. Ona göre gayret gösterin.’ dedi.” (http://www.tarihgazetesi.net)

Ermeni mezalimi ile ilgili Dr. Nuri Dersim şunları yazmaktadır: *“Seyyid Rıza bana aynen şu olayı anlatmıştı: Erzincan'dan itibaren.... Ermeni zulmünden kurtarmaya başlayarak ve Ermenileri kovalayarak Deli Halit Bey ile birlikte Kara Kazım Paşa'dan önce Erzurum merkezine 27 Şubat 1918'de varmıştık. Oldukça büyük ve tamamen ahşaptan yapılmış olan bir binanın içerisindeki, erkek, kadın ve çocuğun bu binada ve canhıraş bir tarzda ateş duman içerisinde yanmakta olduğunu ve binanın dış kapısı altından yanmakta olan zavallıların kanlarının ve bedenlerindeki suların akararak adeta bir dere oluşturduğunu gözlerimle gördüm. Hayatımda bu gibi felakete ve acı verici bir sahneye rastlamadım.... Hüngür hüngür ağlamaya başladım.” (http://www.vizyon21yy.com)*

SONUÇ

Halit Paşa, Milli Mücadele döneminin en önemli kahramanlarından biridir. Yemen, Trablusgarp, Kars, Artvin, Gümüşhane, İstanbul, Tunceli, Erzurum ve İzmir'de verilen her görevi başarıyla tamamlamıştır. I. Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı sırasında Gümüş Liyakat, Gümüş İmtiyaz, Altın Liyakat, Altın İmtiyaz, 3. Rütbeden Kılıçlı Osmanlı ve İstiklal Madalyası ile Avusturya ve Afganistan'ında birer madalyasına sahiptir.

Vücudunun değişik yerlerinde otuz altı kurşun yarası olduğu söylenen hürriyet ve bağımsızlık düşüncesiyle girdiği savaşlarda cesareti, heyecanı, öfkesi ve atak tavırları ona yiğidin iyisi olan “Deli” lakabını kazandırmıştır.

Artvin'de yaşlı kaynak kişilerden dinlediğim hikâyelerde Halit Paşa, efsanevi bir kahraman gibi anlatılmaktadır. Halk ona sahip çıkmıştır. Doğan çocuklara Halit; sokağa, camiye ve okula da Halit Paşa adını vermişler.

Meclis koridorlarında ölürken bile asaletinden taviz vermeyen kahramanlardan Halit Paşa, kesinlikle unutulmaması gereken ve daima hatırlanması gereken önemli bir halk kahramanıdır.

KAYNAK KİŞİ

K 1-Mehmet Akgül, Artvin/Yusufuli, Emekli İmam, 1950 doğumlu, Derleme 2014 yılında yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKRAMOV, Ş. (2012). İstiklal Dönemi Özbek Kıssalarında Milli Kahraman Tipleri. *Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi*, Yıl 6, Sayı 64, 1-4.
- ARSLAN, M. ve KÖKTÜRK, M. (1999). Halkbiliminde Teori ve Yöntem Arayışları. *Milli Folklor*, C 5, Sayı 41. 14-28.
- ASLAN, E. (2001). Halk Hikâyelerinde İmtihan Motifi Kompleksi. *Milli Folklor*, C VII, Yıl 13, Sayı 51, 5-14.
- ATSIZ, H. N. (1974). Kim Milli Kahramandır. *Ötüken*, Sayı 3, 1-4.
- BACON, E. (1979). *Esir Orta Asya*, (Çeviren: Tansu Say), Tercüman 1001 Temel Eser) İstanbul, 220-223.
- ÇİÇEKDAĞI, C. (2016). Aristoteles'in Siyah/Beyaz Dünyası (!). *V. Mantık Çalıştayı Bildiri Kitabı*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 77-87.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (1999). Kıbrıs Türk Halk Kültüründe Halk Kahraman Kalıbı ve Sosyo-Psikolojik İşlevleri. *Milli Folklor*, C V, Sayı 41, 29-35.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (1996). Lord Raglan'ın Batı Halk Kahramanı Kalıbı Açısından Oğuz Kağan ve Er Töştük Destan Kahramanlarına Bir Bakış. *Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, Feryal Matbaacılık, Ankara, 202-209.
- ERGİN, M. (1995). *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 23-24.
- RAGLAN, L. (2003). Geleneksel Kahraman, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar (Çeviren: Metin Ekici). *Milli Folklor*, 277-303.
- ÜÇÜNCÜ, U. (2012). Halit Paşa Olayı ve Yankıları. [www.historystudies.net/ Dergi Pdf Detay.aspx?ID=4300\(4.01. 2012\)](http://www.historystudies.net/DergiPdf/Detay.aspx?ID=4300(4.01.2012)) adresinden erişildi.
- [http://www.tarihgazetesi.net/...birakanlar/808-halit-pasa-nagm-diger-deli-halit-kimdi, tarihgazetesi.net, 20 Mart 2014](http://www.tarihgazetesi.net/...birakanlar/808-halit-pasa-nagm-diger-deli-halit-kimdi,tarihgazetesi.net,20Mart2014) adresinden erişildi.
- <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=6173> adresinden erişildi.
- [http://www.vizyon21yy.com/documan/genel_konular/turk_dunyasi/Turkiye_Cumhuriyet/ Kurtulus _ Savasi/ Kurtulus_Savasi_ Komutanlar /H_P/Halit_Karsialan_ Pasa.html](http://www.vizyon21yy.com/documan/genel_konular/turk_dunyasi/Turkiye_Cumhuriyet/Kurtulus_Savasi/Kurtulus_Savasi_Komutanlar/H_P/Halit_Karsialan_Pasa.html).